

Uluslararası Suç Faillerinin Yargılamasında “Öncelik” Sorunu: Tamamlayıcılık İlkesinin Aşılması

Müberra Öztürk*

Öz: İnsanlığı bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçların cezasız kalması amacı ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin en temel taşlarından biri tamamlayıcı olma niteliğidir. Güvenlik Konseyi ise uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında Birleşmiş Milletler örgütünün başlıca sorumluluk sahibi organıdır. İnsanın barış ve güvenlik içinde, adil bir biçimde yaşamasına hizmet eden bu örgütler ile egemen devletlerin keşme noktalarında birtakım kural, hak ve sorumluluklar çatışma içerisine girebilmektedir. Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm kapsamında aldığı sevk kararları Mahkeme'nin yargı yetkisinin tetiklenmesi yollarından biridir. Karar, taraf olmayan devletlerin Roma Statüsü kapsamında yargılanmasını mümkün hale getirmesi, Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin Konsey kararlarına uyma yükümlülüğünün bulunması ve nihai olarak, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin devletlerin ulusal yargı yetkisinin birincilliğini kabul eden tamamlayıcı bir mahkeme olması noktalarında tartışmalı hale gelmektedir. Çalışma Uluslararası Ceza Mahkeme'nin yargı yetkisine giren uluslararası suç faillerinin yargılanmasında birincil cezai yargı yetkisine sahip olan devletlerin bu yetkisinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi sevki sayesinde aşıldığını iddia etmektedir. Nihayetinde bu durumun Mahkeme'nin tamamlayıcılık özelliği ile bağdaşmadığı sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Uluslararası Ceza Mahkemesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, sevk yetkisi, tamamlayıcılık ilkesi

* Doktorant, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku, TC. 63151406848, ORCID No: 0000-0003-4667-2227. Ankara, E-mail: muberraozturkk@gmail.com

The “Priority” as a Question in the Prosecution of Perpetrators of International Crimes: Exceeding the Complementarity Principle

Müberra Öztürk

Abstract: One of the cornerstones of the International Criminal Court (ICC), which was established with the aim of ensuring that the most serious crimes that concern humanity as a whole, do not go unpunished, is its complementary nature. The Security Council, on the other hand, is the organ that has the primary responsibility of the United Nations (UN) for the maintenance of international peace and security. There may be conflict between these international organizations that serve for humanity to live in peace and security and sovereign states at the intersection of some rules, rights and responsibilities. Security Council’s referrals taken under the Chapter VII of UN Charter are one of the ways in which the Court’s jurisdiction is triggered. The controversy about referrals arise because it enables non-party states to be prosecuted under the Rome Statute, member states of the UN have an obligation to comply with the resolutions of the Council, and ultimately the International Criminal Court is a complementary court that recognizes the primacy of the national jurisdiction of the states.

This study claims that the authority of the states that have primary jurisdiction in the prosecution of international criminal offenders within the jurisdiction of the Court has been exceeded through the referrals of the UN Security Council. As a conclusion it is asserted that this is incompatible with the Court’s complementarity principle.

Keywords : International Criminal Court, United Nations Security Council, referral, principle of complementarity

Giriş

17 Temmuz 1998’de Roma Konferansı’nda kabul edilen Roma Statüsü ile Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. 1 Temmuz 2002’de yürürlüğe giren Statü’de Mahkeme’nin misyonu uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren en ciddi suçların cezasız kalmaması ve böylece bu tip suçların önlenmesine katkıda bulunmaktır.

Roma Statüsü’nün 17. maddesinde tamamlayıcılık ilkesi ele alınmaktadır. Mahkeme’nin temel taşı olarak görülen bu ilke ile bir taraftan devletlerin ege-menliğinin unsurlarından biri olan cezai yargılama yetkilerinden uluslararası bir mahkeme lehine verecekleri “taviz” dengelenmiştir. Öte yandan ise ilke davaların Mahkeme tarafından kabul edilebilirliğine ilişkin kuralları içermektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi ulusal yargı sisteminin tamamlayıcısı olarak dizayn edilerek, Mahkeme’nin ancak belirli şartların gerçekteşmesi ile ikincil bir yol olarak çalışması öngörülmüştür. Anılan belirli şartlar Roma Statüsü’nün yargı yetkisine giren suçlardan bir ya da birkaçını işleyen failin yargılanmasında “isteksiz” davranılması yahut devletin “yetersiz” kalmasıdır.

Uluslararası anlaşmalara taraf olmak için devletlerin iradesi ve onayı gerekmektedir. Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmek üzere de Roma Statüsü’nün imzalanması ve onaylanması şarttır. Ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği tespit edilen durumların Mahkeme’ye sevki söz konusu olduğunda gerek devletlerin rızası ve onayının gerekliliği, gerekse tamamlayıcılık ilkesinin uygulanırlığı karmaşıklaşmaktadır.

1. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yapısı

II. Dünya Savaşı sonrası galip devletlerin kurmuş olduğu Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri, yine Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri insanlık dışı ağır suçların faillerinin yargılanabilmesi bakımından uluslararası hukuk alanında önemli bir örnek teşkil etmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından kurulan geçici (*ad hoc*) nitelikteki bu mahkemeler üst düzey devlet yöneticisi kimselerin uluslararası suçlardan kaynaklı bireysel cezai sorumluluğunu konu etmesi bakımından değerlidir. Ancak birçok yönden de eleştirilere maruz kalmıştır.

Eleştirilerden ilki mahkemelerin tabii hakim ilkesine aykırı işlemiş olmasıdır. Bir uyuşmazlığın taşınacağı mahkemenin o uyuşmazlık doğmadan önce yürürlükteki kanunlar aracılığıyla görevlendirilmesi, yetki ve işleyişinin belirlenmesi tabii hakim ilkesinin gereğidir. Ancak bu mahkemeler suçun işlenmesinin ardından duruma özel olarak kurulmuş mahkemelerdir. İkinci olarak “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesine aykırılık tespit edilmiştir. Bu mahkemelerde kişiler savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve barışa karşı suçlar gibi ciddi eylemlerden ötürü yargılamaya tabi olmuştur. Bu eylemleri suç olarak düzenleyen Statüler suç eyleminin işlenmesinin ardından düzenlenmiştir. Dolayısıyla daha önceden açıkça yasalarda düzenlenmemiş olan fiillerden ötürü geriye doğru işleyen cezalar ihdas edilmesi

“kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi”ne aykırıdır. Aynı zamanda ceza hukukunun hakim ilkelerinden “ceza kanunlarının geriye yürümezliği ilkesi” de ihlal edilmiştir. “Galiplerin adaleti”(Zolo, 2020) kavramı ile de niteliği açıklanan geçici mahkemelerin hakimleri de II. Dünya Savaşı’nın galip devletlerinin ataması ile görev almıştır.

Ad hoc nitelikli mahkemelere yöneltilen temel itirazlar dikkate alınarak bağımsız, daimi nitelikli bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasına karar verilmiştir. Yeni kurulacak bu mahkemenin statüsünün oluşturulmasında ve genel olarak uluslararası ceza hukukunun gelişimi konusunda Nüremberg yargılamaları sırasında ortaya çıkan ilkelerin kodifiye edilmesi ciddi katkı sağlamıştır (Poyraz & Önen, 2019). 15 Haziran 1998- 17 Temmuz 1998 tarihleri arasında gerçekleşen Roma Konferansı çalışmaları 120 ülkenin kabulü ile 17 Temmuz 1998’de Birleşmiş Milletler Uluslararası Ceza Mahkemesi Diplomatik Konferansında kabul edilmiştir. Hollanda’nın Lahey kentinde faaliyet gösteren Mahkeme’nin en önemli özelliklerinden birisi Birleşmiş Milletlerle organik bir bağının bulunmaması ve bağımsız bir uluslararası yargı kuruluşu olarak kurulmuş olmasıdır.

Uluslararası Ceza Mahkemesi uluslararası toplumu derinden etkileyen çok ciddi suçların cezasız kalmasını önlemek ve uluslararası ceza adaletin tecellisine katkıda bulunmak amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda basit suçları değil, uluslararası toplumun tamamını ilgilendiren en ağır nitelikteki suçları yargılayacaktır.

Mahkemenin konu bakımından soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları çerçevesinde yargı yetkisi bulunmaktadır. Zaman bakımından yargı yetkisi 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren başlamaktadır. Kişi bakımından ilse devletlerin değil bireylerin cezai sorumluluğunu konu edinmektedir. Yer bakımından ise Roma Statüsü’ne taraf devletlerin ülkesinde, yahut taraf devlet vatandaşları tarafından işlenmiş suçlar yargı yetkisindedir.

Mahkemenin yargı yetkisini kullanabilmesi için mevcut ön koşullar Statü’nün 12. maddesinde ele alınmıştır. Buna göre Statü’ye taraf olan devlet konu bakımından soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları konusunda yargı yetkisini kabul etmiş olacaktır. Statü her halükarda yürürlüğe girdikten sonra işlenmiş olan suçlar bakımından uygulanabilir. Yargı yetkisinin kullanılmasının ön koşullarından bir diğeri “uyrukluk” ve “ülkesellik” prensibine uyulmasıdır. Yani ya taraf devletin toprakları üzerinde suç teşkil eden eylemlerin işlenmiş olmasından, ya da taraf devletin bir vatandaşının başka devlet topraklarında işlediği suçtan dolayı Mahkeme’nin yargı yetkisi söz konusu olacaktır.

2. Tamamlayıcılık İlkesi

Roma Statüsü hazırlık çalışmaları sırasında taraf devletler daimi nitelikli Mahkeme’nin yargı yetkisinin ulusal mahkemelerin cezai yargı yetkileri ile dengeli bir biçimde ortaya çıkması konusunda özel çaba harcamıştır. Zira cezai yargı yetkisi

egemen devletlerin münhasır yetkilerinden biridir. Dolayısıyla belli suçlar bakımından cezai yargılama yetkisinin bütünüyle bir uluslararası mahkemeye devredilmesi değil, ancak bazı şartlar altında ve sınırlı olarak yargı yetkisinin devrinin mümkün olması kararlaştırılmıştır.

Statü'nün Giriş bölümünün 6. paragrafına göre; uluslararası toplumun tamamını ilgilendiren ciddi suçlardan sorumlu olan kimselerin yargılması her devletin görevidir. Bu sebeple10. paragrafa göre, kurulan Mahkeme devletlerin ulusal yargı yetkilerini tamamlayıcı nitelikte olacaktır. Yani aslında tamamlayıcılık ilkesi devletlerin egemenlik haklarının bir tezahürü ve korunması ilkesidir.

Tamamlayıcılık ilkesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisinin devletlerin sahip olduğu yargı yetkisini tamamlayıcı bir nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Bir başka deyişle Mahkeme'nin konu bakımından yargı yetkisi kapsamına giren suçlarda suçların soruşturma ve kovuşturması yetkisi birincil olarak ulusal yargı mekanizmalarını aittir. Devlet bu suçlar hakkında cezai bir kovuşturma yürüttüğü sürece Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından Statü'nün 17/1 maddesi hükmünce bir cezai kovuşturma yapılamayacaktır. Statü'nün 17. maddesi tamamlayıcılık ilkesi çerçevesindeki kabul edilebilirlik şartlarını ele almaktadır. Yani, Mahkeme Statü'nün 17. maddesi 1. fıkrasındaki durumlarda bir davayı kabul edilmez bulacaktır.

Kabul edilebilirlik şartları uyarınca ilgili devletin, soruşturma veya kovuşturma yapma konusunda isteksiz davrandığı yahut yeterli olmadığı durumlar dışında yargı yetkisi kendisine ait olduğundan, dava konusu olayın soruşturulması ya da yargılanmasında Mahkeme'nin yetkisi yoktur. Devletin Roma Statüsü kapsamındaki bir uluslararası suçun konu olduğu olayı soruşturmasından sonra ilgili şahsın yargılanmasına gerek olmadığına karar vermesi durumunda da dava kabul edilemezdir. Üçüncü olarak şahsın şikayet konusu olaydan dolayı daha önce yargılanmış olması ve son olarak, dava konusunun Mahkeme tarafından bir işlem gerektirecek derecede vahim bulunmaması kabul edilmezlik gerekçesidir.

Nerdeyse tüm kabul edilebilirlik şartları bakımından değerlendirmeye tabi olan "isteksizlik" ve "yetersizlik" kavramları Statü'nün ilgili maddesinde (17/2 ve 17/3) açıklanmaya çalışılmıştır. Daha önce kullanılmış yahut halen kullanılmakta olan ulusal yargılama usullerinin veya verilmiş olan kararın, faili Mahkeme'nin yargı yetkisinde bulunan suçlardan kaynaklanan cezai sorumluluğundan korumak amacıyla kullanılmış olduğunun tespiti isteksizlik alametlerinden biri olarak düzenlenmiştir (md. 17/2(a)). İkinci alamet olarak yargılama sürecinde kişinin adaletin önüne getirilmesi maksadıyla bağdaşmayacak biçimde yaşanan gecikmelerin olması sayılmıştır (md. 17/2(b)). Son olarak ise yargılama usullerinin bağımsız ve tarafsız bir biçimde yürütülmemiş olması ve yine kişinin yargı önüne çıkarılması maksadına aykırılık teşkil etmesi durumunda isteksizlik olduğuna hükmedilebilir (17/2(c)). Yetersizlik ise failin yargılanacağı devletin ulusal yargı sisteminin kısmen veya tamamen çökmüş olması ya da işlemez halde olmasına bağlı olarak yasal işlemlerin yürütülmesinin mümkün olmadığı durumları ifade eder.

Tamamlayıcılık ilkesi kapsamında kabul edilebilirlik şartları Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından incelenerek karara ulaştırılmaktadır. Yani bir bakıma Mahkeme, söz konusu devletin maddi ve usul hukuku da dahil olmak üzere tüm hukuk sistemini gözden geçirmektedir (Yang, 2005). Ancak bu incelemelerin tamamını, ön kabul şartlarında saymış olduğumuz bir devletin Statü’ye taraf olması gerekliliği, “ülkesellik” ve “uyrukluk” şartlarını ve hatta kanaatimizce tamamlayıcılık ilkesinin ulusal devletlere tanıdığı birincil yargı yetkisini aşabilmenin bir yolu mevcuttur: Statü’nün 13/b maddesi dayanağı ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin bir durumu Mahkeme’ye sevk etmesi...

3. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Tetiklenme Mekanizmaları

Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin yargı yetkisini harekete geçirme yolları Roma Statüsü hazırlık çalışmaları sırasında önemli tartışmalara konu olmuştur (Nsereko, 2004). Taraf devletlerin sevk yolu dışında gerek savcının yetkileri, gerekse Güvenlik Konseyi’ne verilen yetki çeşitli itirazlarla karşılaşmıştır. Nihai olarak Mahkeme’nin yargı yetkisi, savcının kendiliğinden (proprio motu) soruşturma başlatması, taraf devletlerin ve Güvenlik Konseyi’nin sevk ile başlatılacaktır.

3.1. Taraf Devletin Sevki

Roma Statüsü 13/a hükmü uyarınca bir taraf devlet Mahkeme’nin yargı yetkisine giren suçlardan bir ya da birkaçının işlendiği görüldüğü durumlarda Savcı’ya başvurarak yargı yetkisinin kullanılmasını talep edebilecektir. Devlet sevk ettiği durumu elindeki delillerle destekleyerek Savcı’nın ve daha sonraki aşamada Ön Yargılama Dairesi’nin yapacağı değerlendirmelere katkıda bulunacaktır.

Savcı’nın kendisine ulaşan durumla ilgili yaptığı ön inceleme neticesinde bir soruşturma açmaya yer olmadığına dair karar vermesi durumunda başvuruda bulunan taraf devlet karar hakkında Ön Yargılama Dairesi’ne itiraz edebilir. Yargılama Dairesi’nin kararı için de Temyiz Dairesi’ne itiraz yolu açıktır.

3.2. Savcının Kendiliğinden Soruşturma Başlatması

Roma Statüsü’nün 15. maddesine göre Savcı Mahkeme’nin yargı yetkisine giren suçlardan re’sen soruşturma başlatma yetkisine sahiptir. Savcı kendisine gelen bilgilerin ciddiliğini araştırmakla yükümlüdür. Ele aldığı duruma ilişkin güvenilir kaynak ve bilgilere ulaşmak üzere devletler, Birleşmiş Milletler organları ve diğer örgütlerden destek talebinde bulunabilir.

Araştırmaların neticesinde elindeki verilerin soruşturmanın derinleştirilmesi-ne elverişli makul gerekçeler olduğuna dair kanaati oluşan Savcı bunları Ön Yargılama Dairesi’ne sunarak soruşturma yetkisi talep edecektir. Daire soruşturmanın sürdürülmesi için makul nedenler bulunduğuna ve davanın mahkemenin yetki alanında bulunduğuna kanaat getirirse yetki talebine olumlu cevap verecektir. Bu yetki “davanın kabul edilebilirliği ve yargı yetkisi konularında Mahkeme’nin

sonraki tepkilerine bakılmaksızın soruşturmayı başlatma yetkisi”ni kapsamaktadır (md. 15/4). Eğer Daire soruşturma iznine olumsuz yanıt verirse bu durumda Savcı yeni elde ettiği delil ve gerekçelerle yeniden soruşturma talebinde bulunabilecektir.

Savcının resen soruşturma başlatması için bir soruşturma iznine tabi olması Roma Konferansı’nda savcı yetkilerinin tartışmalı olmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun hazırladığı taslakta Mahkeme’nin yalnızca taraf devletler ve Güvenlik Konseyi’nin sevki ile tetiklenmesi temel alınmışken, Savcı’nın bağımsız yetkilerle donatılmasının kötüye kullanılması ihtimali, siyasi amaçların etkisinde kalabileceği ve devletlerin egemenliğine müdahale teşkil edebileceği yönü dile getirilmiş ve desteklenmemiştir (Verhoeven vd., 2008, s.278). Ön Yargılama Dairesi’nden soruşturma izni alma gerekliliği Savcı’ya verilen yetki ile bu tedirginliklerin dengelenmesi çabasının bir neticesi olarak okunabilir.

3.3. Güvenlik Konseyi’nin Sevki

Roma Statüsü 13/b maddesi bir “durumun” Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararla Mahkemeye sevk edilebilme yetkisine ilişkindir. Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin konu bakımından yargı yetkisine giren uluslararası suçlardan bir ya da birden fazlasının işlenmiş olduğunu gördüğünde Mahkeme Savcısı’na durumu bildirebilir. Ortaya çıkan şartlara göre Güvenlik Konseyi tarafından tespit edilen eylemlerin Konsey’i Birleşmiş Milletler Andlaşması VII. Bölümü’ne uygun olarak hareket etmeye yöneltmiş olması gerekmektedir. Ayrıca bu eylemlerin aynı zamanda Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin yargı yetkisine giren suçları teşkil etmesi gerekmektedir.

Güvenlik Konseyi’nin bir durumu Mahkeme’ye sevk edebilmesi için 5 daimi üyesinden herhangi birinin olumsuz oyu bulunmaksızın, 15 üyesinden 9’unun olumlu oyu gerekmektedir. Sevk kararı bağlamında altı çizilmesi gereken önemli temel ayrıntılardan biri Güvenlik Konseyi’nin Savcı’ya yalnızca bir “durum”u iletebilme yetkisinin bulunduğuudur. Yani bir başka deyişle, suçun niteliğine ilişkin tanımlama, failin belirlenmesi, hukuki gerekliliklerin incelenmesi gibi belirlemeler Mahkeme’ye aittir.

Birleşmiş Milletler Andlaşması’nın VII. Bölümü’ne göre hareketin temeli Andlaşma’nın 39. Maddesi gereği ve 41 ve 42. maddeler uyarınca önlem alınmasıdır. Yani Konsey’i temel görev ve yetkisi olan “*barışın tehdit edildiği, bozulduğu ya da bir saldırı eyleminin olduğunun saptanması*” halinde yükümlü ve yetkili hale getirmektedir. Aslında Mahkeme’nin yargı yetkisine giren suçlar insanlığa karşı işlenen zalimce suçlar olduğundan bir bakıma suç fiillerinin işlendiği hemen her durumda barış ve güvenliği tehdit altında olacağını düşünmek tamamen haksız olmayacaktır. Ancak uygulamada bugüne dek yalnızca iki sevk örneğiyle karşılaşmaktayız. Konsey’in sevk kararı ile başlayan ve halen süreçleri devam eden iki yargılamanın ilki Sudan, ikincisi ise Libya durumudur.

Yukarıdaki şartları taşıyan sevk kararlarında suçun taraf bir devletin ülkesinde işlenmesi koşulu olan “ülkesellik prensibi” ve suçun taraf devletin vatandaşı tarafından işlenmesi koşulunu ifade eden “şahsılık prensibi” ön koşulları aranmamaktadır.

3.1.1. Sudan Örneği

31 Mart 2005 tarihli ve 1593 sayılı Güvenlik Konseyi kararında Darfur’da yaşanan durum Andlaşma’nın VII. Bölümü uyarınca uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu tespitiyle Mahkeme’ye sevk edilmiştir. Sudan Roma Statüsü’ne taraf bir devlet değildir. Ancak Konsey sevki söz konusu olduğunda devletin taraf olması şartı aranmadığından Darfur’da ya da Sudan vatandaşları tarafından gerçekleştirilen suçlar bakımından Mahkeme’nin yargı yetkisi söz konusudur. Zaman bakımından ise Mahkeme’nin yetkisinin başladığı 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren yetki mevcuttur.

Darfur soruşturmalarının odak noktası soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardır. Failler ise Darfur’daki çatışmaların tüm taraflarının incelenmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Sudan Hükümeti yetkilileri, Cancavid Milisleri yetkilileri ve Direniş Cephesi yetkilileri tespit edilmiştir. En çarpıcı isim ise o dönemde Sudan Devlet Başkanı olarak görevine devam eden Ömer El-Beşir’dir.

Hakkında Mahkeme tarafından tutuklama kararı çıkarılan El-Beşir 2019 yılında gerçekleşen askeri darbe ile tutuklanarak Darfur’da bir cezaevine gönderilmiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi sanıkların yokluğunda yargılama yapamadığından bu konuda Sudan devletinden iş birliği istemekte, ancak teslim taleplerine karşılık bulamamaktadır. Mahkeme Savcısı her yıl Güvenlik Konseyi’ne sunduğu raporunda iş birliği eksikliği nedeniyle Mahkeme’nin işlevini yerine getiremediğini belirtmektedir.

Sudan eski devlet başkanı ile ilgili olarak Mahkeme’nin Sudan ulusal yargısının yetersizliği ya da isteksizliği konusundaki değerlendirmesinin ve Beşir’in Mahkeme’ye tesliminin Sudan halkının kendi adaletine olan inancını zedeleyeceği ileri sürülmektedir (Archibong & Lloyd, 2021, s.4). Zaten böyle bir değerlendirmenin ne derece isabetli olacağına ilişkin olarak Fouladvand Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Kantçı evrensel adalet fikrinden etkilenen bir normatif temeli olduğunu, bu sebeple tamamlayıcılık ilkesinin İslam hukuku gibi diğer küresel adalet sistemlerinden biriyle karşılaştığında çatıştığını değerlendirmiştir (Fouladvand, 2014, s.1028).

3.1.2. Libya Örneği

Şubat 2011’de Libya’nın başta Bingazi, Trablus, Misrata, Sirte olmak üzere çeşitli şehirlerinde Muammer Kaddafi yönetiminin protesto edilmesiyle başlayan gösteriler kısa sürede bir şiddet sarmalına dönüşerek karşılıklı çatışma halini almıştır. Bir taraftan barışçı protestocuların Kaddafi rejimi tarafından hedef alındığı, diğer taraftan ise ilk günden itibaren protestocuların da silahlı olduğu ifade

edilmektedir (Kuperman, 2013, s.193). Ancak Konsey kararı hükümet yetkilileri tarafından göstericilerin bastırılması maksadıyla sivil halka yönelmiş olan yaygın ve sistematik saldırıların insanlığa karşı suç teşkil edebileceğini belirterek hükümet yetkilileri bakımından duruma dikkat çekmiş ve bir dizi de tedbirler içermiştir.

Sudan'dan sonra taraf olmayan bir devletin Mahkeme'nin yargı yetkisine konu olduğu ikinci örnek Libya olmuştur. Libya'da yaşanan çatışmalar 15 Şubat 2011 tarihinden itibaren başlayan olaylarla sınırlı olarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1970 sayılı kararı ile Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. Mart ayında hızla açılan soruşturma ile Libya Devlet Başkanı Muammer Muhammed Ebu Minyar Kaddafi hakkında tutuklama kararı verilmiştir. Kaddafi'nin ölümü ile dava düşmüştür. Hakkında tutuklama kararı verilen bir diğer kişi Muammer Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi'dir. Oğul Kaddafi hakkında verilen tutuklama kararı hakkında Libya devleti tarafından ulusal mahkemelerin birincil yetkisi olduğu, bu sebeple davanın Mahkemece kabul edilemez olduğu itirazı yapılmıştır. Ancak itiraz Temyiz Dairesi tarafından reddedilmiş ve teslim edilmesi talep edilmiştir (*Summary of the Decision on the Admissibility of the Case against Mr Gaddafi*, 2014).

Güvenlik Konseyi'nin askeri müdahale kararı ve NATO desteğiyle Mahkeme sürecinin de önceki örneklere kıyasla beklenmedik bir hızla ilerlemesi ve Kaddafi hakkında verilen tutuklama kararı devletin egemenlik hakları ve iç işlerine müdahale bakımından ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır. Stahn tutuklama emirlerinin olası bir siyasi çözüm ve müzakere ihtimallerini ortadan kaldırdığını ve rejimin çöküşünü hızlandırdığını söylemiştir (Stahn, 2012, s.331).

4. Güvenlik Konseyi Kararlarının Birleşmiş Milletler Andlaşması ve Roma Statüsü Bakımından Değerlendirilmesi

Roma Statüsü'ne taraf olmayan devletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan sevk kararı sebebiyle Mahkeme'de yargılanma neticesine hangi hukuki gerekçelerle uyumludur ya da uymayabilir? Bu sorunun cevabı tamamlayıcılık ilkesi bağlamında devletlerin birincil yargı yetkisini aşıp, egemen alanlarına müdahaleyi mümkün kılan kararların hukuki meşruiyetlerini cevaplamak istemektedir.

Birleşmiş Milletler Andlaşması giriş metninde “büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inanç” ilan edilmektedir. Tüm devletlerin egemen eşitliğine yapılan bu vurgu Andlaşma'nın 2/4. maddesinde “bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına” karşı bir güç kullanmama yükümlülüğünü de beraberinde getirmiştir. Aynı maddenin 7. fıkrasında ise herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisinin olamayacağı ve bu türden konularda bir çözüme bağlamaya da zorlanamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu kapsamda devletlerin egemen eşitlik ve kuvvet kullanmama prensipleri gereğince birbirlerinin iç ve dış işlerine müdahalede bulunmama yükümlülükleri bulunmaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan

sonra kuvvet kullanma yoluyla müdahalelerin sayısının arttığı görülmektedir (Keskin, 1998, s.249).

Güvenlik Konseyi ise Birleşmiş Milletler Andlaşması uyarınca uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve korunması sorumluluğunun verildiği Birleşmiş Milletler organıdır. Sorumluluğu kapsamında barışa yönelik bir tehdit veya saldırı eyleminin varlığını tespit edecek, sorunun çözülmesi ve barış ve güvenliğin yeniden tesisi için gerekli yaptırımların ne olduğuna karar verecek yegane mercidir. Birleşmiş Milletler Andlaşması 25. maddesi üye devletlerin “*Güvenlik Konseyi’nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine vardığını*” hüküm altına almıştır. Öncelikle altını çizmek gerekir ki, Güvenlik Konseyi’nin kararları üye devletleri bağlayıcı iken Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi bağımsız uluslararası kuruluşlar bakımından otomatik olarak bir bağlayıcılığı yoktur.

Andlaşma’nın 103. maddesi de “*üye devletlerin Andlaşmadan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda Andlaşmadan doğan yükümlülüklerin üstün geleceği*” ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu hükümden Güvenlik Konseyi kararlarına öncelik tanınacağı sonucu çıkarılabilecektir. Ancak bu sonucun kabulüyle Konsey kararlarının her türlü ilke ve kuralların üstünde olacağı anlaşılmamalıdır. Uluslararası hukukun emredici normları ile Güvenlik Konseyi’nin barış ve güvenliğin sağlanması bakımından aldığı kararlar çatıştığında, kanaatimizce içlerinden birinin mutlak olarak kabulü diğerinin reddi yerine, her ikisinin de özüne zarar vermeyecek bir yorum ortaya konulmalıdır. Nitekim devlet egemenliği de bizzat Birleşmiş Milletler Andlaşması’nda korunmaktadır. Andlaşma’nın 2/7 hükmü Andlaşma’nın hiçbir hükmünün devletlerin kendi iç yetki alanlarındaki konulara müdahale yetkisini Birleşmiş Milletler ve diğer ülkelere vermediğini, bu türden konuların Andlaşma uyarınca çözüme bağlanmaya zorlanamayacağını ifade eder. Maddenin devamında VII. Bölüm’e dayanan zorlayıcı önlemlerin uygulanması istisna bırakılmıştır. Tek bir maddede kurulan denge bu iki hükmün de gözetilmesi ve nihayetinde tüm eylemlerin temel amaç olan barış ve güvenliğin sağlanmasına ve cezasızlığın önlenmesine katkıda bulunulması maksadına hizmet etmesi beklentisini doğurmaktadır.

Öte yandan Güvenlik Konseyi’nin karar alarak Mahkeme’ye bir durumu sevk etme yetkisinin hukuki dayanağı Roma Statüsü’nün 13/b maddesidir. Belirttiğimiz üzere tamamlayıcılık ilkesi gereğince ulusal mahkemeler birincil yargı yetkisine sahiptir. Bu hükümler ise elbette yalnızca taraf olan devletler için geçerlidir. Ayrıca sanıklar ve devlet kabul edilebilirlik kararına itiraz hakkına sahiptir (md.19/a-c). Sanık kabul edilebilirlik itirazı yaparken karşısında Birleşmiş Milletler kararı ile bağlı devletler olduğundan etkisi sınırlı kalabilecektir. Çünkü Konsey VII. Bölüm’e dayanarak bağlayıcı bir kararla devletleri Mahkeme’nin yargı yetkisini ve kabul edilebilirliğini kabul etmeye zorlayabilecek, hatta Mahkeme’ye öncelik vermek için ulusal işlemlerini sona erdirmelerini talep edebilecektir. (Fransson, 2004, s.53)

Kısaca ele aldığımız konunun özeti aslında şöyledir; Konsey VII. Bölüm'e göre aldığı kararı ile önce taraf olmayan bir devleti alıp Statü'ye tarafmış gibi yükümlü kılmaktadır. Sonra da Statü'nün temel taşı olan tamamlayıcılık ilkesini de Mahkeme'ye aşırtıp muhakeme yapmaya yönlendirmektedir. Aslında tamamlayıcılık ilkesinin Konsey'in sevki söz konusu olduğu durumda incelenmeyeceğine dair bir düzenleme Statü'de yokken ve hatta Statü'nün 19. Maddesine göre itiraz yolları mevcutken, pratikte karşılaştığımız sonuçların özeti kanaatimizce bu şekildedir.

5. Konsey'in Mahkemeye Sevk Kararı ile Tamamlayıcılık İlkesinin Aşılması ve Sonuçları

Cezai yargılama yetkisi devletlerin egemenlik haklarının bir parçasıdır. İçeride “en üstün”, “mutlak”, “sınırsız”, “tek”, “bölünmez” ve “devredilemez” güç olduğunu gösteren iç egemenlik anlayışı (Arslanel & Eryücel, 2013, s.26) uyarınca devlet hukuk düzeni kurarak vatandaşlarına kabul ettirir. Ancak gelişen “global bağımlılık” egemenliğin mutlaklığı anlayışını aşındırmıştır (Erdal, 2010, s.127). Devletler iş birliği içerisinde olma ihtiyacı ile gelişen uluslararası örgütler lehine birtakım egemenlik yetkilerinden devretmektedirler. Devletin kendi vatandaşını yalnızca kendi yargı makamlarının yargılayacağı kuralı da uluslararası toplumun en hassas olduğu en ciddi suçlar bakımından kısmen esnetilmiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi Statüsüne, evrensel yargı yetkisine ve Birleşmiş Milletler Andlaşmasına dayandırılmaktadır. Son derece meşru ve olumlu olan bu gelişmeler egemen devletlerin iradeleri dışında egemenlik haklarına müdahalede bulunulduğu durumda meşruiyetinin sorgulandığı bir noktaya taşınmaktadır. Özellikle Güvenlik Konseyi sevki ile devletin tarafı olmadığı bir anlaşma ile bağlı hale getirilmesi bu bakımdan tartışmalıdır. Bunda Güvenlik Konseyi'nin politik yapısı da etkilidir. Güvenlik Konseyi'nin politik yapısı ve veto yetkisinin bir politika kabul ettirme aracı olarak beş daimi ülke tarafından kullanılabilmesi Konsey'in meşruiyetine gölge düşürdüğünden, aynı eleştirinin sevk yoluyla Mahkeme'ye de sirayet etmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Viyana Sözleşmesi 34. maddesi ve “pacta tertiis nec nocent nec prosunt” ilkesi gereği uluslararası anlaşmalar sadece imzalayan tarafları bağlar ve üçüncü kişiler için hak ve yükümlülük doğurmaz. Birleşmiş Milletlere taraf olan ancak Roma Statüsünü imzalamamış olan devletlerin Güvenlik Konseyi eliyle Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisine tabi edilmesi devletlerin ulusal yargılarının birincil olduğu ilkesinin bir ihlali anlamına gelmektedir.

Savcı Mahkeme'ye sevk edilen bir durumla ilgili Mahkeme'nin yargı yetkisini kullanıp kullanmayacağını belirlemenin yani bir soruşturma başlatmanın ilk kapısıdır. Hatta Güvenlik Konseyi sevki özelinde de yargıçların kararlarından daha önce, hem hukuki hem de politik sorularla en yoğun biçimde

muhatap olan bir ilk filtre görevi gördüğünü söylemek mümkündür. Dolayısıyla tartışmaya konu tamamlayıcılık soruları da ilk ve en yoğun olarak Savcı yetkileri aşamasında ortaya çıkmaktadır. Savcı'nın bir ön inceleme yetkisinin Güvenlik Konseyi sevkinden nasıl etkilenebileceğini ve tamamlayıcılık ilkesinin gerekliliklerini nasıl aştığını izah edebilmek için öncelikle bir ön incelemenin hangi aşamalardan oluştuğunu ifade etmeliyiz.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Politika Belgesi (*Policy Paper on Preliminary Examinations*, 2013) Roma Statüsü 53. maddesine göre bir ön inceleminin dört aşamadan oluştuğunu söylemektedir. İlki Mahkemeye ulaşan bilgilerin savcı tarafından ciddiliğinin analiz edilmesi ve açıkça yargı yetkisi dışında kalan durumların filtrelenmesidir. İkinci aşama Savcının yasal değerlendirme neticesinde Mahkeme'nin ele alınan durum bakımından yargı yetkisine sahip olup olmadığını ve potansiyel davaları tespit etmesidir. Bir sonraki aşama tespit edilen potansiyel davaların kabul edilebilirlik bağlamında incelenmesidir. Son olarak ise “adaletin tecellisine hizmet” incelenir.

Aynı süreci Konsey sevk bakımından değerlendirecek olursak; barış ve güvenliğin sağlanması konusunda en üst düzey merci olan Konsey'in VII. Bölüm'e dayanarak gönderdiği bir durumun ciddiliği hakkında Savcı'nın elbette otomatik olarak bir kanaatinin oluşacağı yadsınamaz. Savcı'nın durumu yeterince ciddi bulmaması durumunda, Konsey ile Mahkeme arasında herhangi hiyerarşik bir düzen olmadığından Konsey'in emretme yetkisi olmayacaktır. Ancak bu durumda da Mahkeme Savcısı'nın uluslararası barış ve güvenlikten sorumlu olan Konsey'i çalışamaz kılmaya yönüyle bir krize sebep olması muhtemeldir. Durumu inceleyen Savcı'nın potansiyel davaları tespit ederek failleri ve fiilleri hukuken ortaya koyması ikinci aşamadır. Buraya kadar sevk özelinde diğer mekanizmalardan herhangi bir farklılık yokken, üçüncü aşamada kabul edilebilirlik incelemesi yapılacak olması Savcıyı sıkıştırabilecektir. Tamamlayıcılık ilkesi, ulusal mahkemelerinin isteksizlik ve yetersizlik değerlendirmeleri sevk durumunda da yapılacaktır. Son olarak ilk üç şartı sağlayan durumun yine de adaletin tecellisine hizmet etmediğini değerlendirirse savcı soruşturmanın gerekli olmadığına karar verebilir.

Yukarıdaki incelemeden görüldüğü üzere taraf olmayan devletlerin sevk ile yargılanması durumunda da ön inceleme aşamalarının tamamı ve tamamlayıcılık ilkesi uygulanabilir görünmektedir. Yani Savcının sevk özelinde tamamlayıcılık şartlarını incelemeyeceğine dair bir Statü hükmü bulunmamaktadır. Hatta tamamlayıcılık ilkesi Mahkeme'nin yargı yetkisini kullanmasında en önemli şartlardandır. Yargı yetkisine giren bir suç ülkesellik ve uyrukluks şartlarını taşısa dahi Savcı Statünün 17. maddesi kapsamında tamamlayıcılık ilkesi ve kabul edilebilirlik kurallarını uygulamak durumundadır. Ancak teoriye ortaya çıkan bu sonuç uygulamaya ne kadar yansıtılabilecektir?

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi barış ve güvenliğin korunması konusunda en üst yetkili uluslararası örgüttür ve uluslararası düzende en güçlü devletler olarak tanımlayabileceğimiz başlıca daimi üyelerden oluşmaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin tesisi söz konusu olduğunda örgütler her ne kadar güçlü olsa da bu güçlerini devletlerin destek ve iş birliğinden aldıkları aşıkardır. Dolayısıyla uluslararası sorumluluğa sahip bir mahkemenin güçlü devletler ve örgütlerden tamamen bağımsız kararlar alabilmesinin çok mümkün olamayacağı kabul edilebilir. Ancak bu kabulün mümkün olduğunda sınırlı tutulması elzemdir. Bağımsızlığı zedeleyecek muhtemel ve kaçınılmaz etkilerin Güvenlik Konseyi'ne verilen özel bir yetki ile daha da güçlendirilmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi bağımsızlığı en temel yapıtaşlarından olan bir mahkemenin ciddi meşruiyet krizleri ile karşılaşmasına sebep olabilecektir.

Devletlerin ulusal egemenliğinin bir gereği olarak devletin iç işlerine müdahale edilmemesi kuralı evrensel kabulü haiz bir ilkedir. Tüm uluslararası antlaşmaların yorumlanmasında bu ilkeye azami ölçüde zarar getirmemek ve egemen devlet iradelerine ağırlık vermek gerekmektedir. Sevk kararı ile taraf olmadığı bir Mahkeme'nin Savcısı devletin egemenlik alanına rızası olmaksızın girerek soruştırma yrtebilecektir. Bu durumun iç işlerine müdahale yaşağının ihlali olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bunun da ötesinde aslında Savcının ve dolayısıyla Mahkemenin işleyişi zor duruma sokulmaktadır. Zira iş birliğini kendi rızasıyla kabul etmeyen devletin topraklarında işlenen suçlarla alakalı delillerin karartılmasına engel olmak, delillere ulaşmak ve nihai olarak bunları sağlıklı bir Őekilde Mahkeme'ye iletmek son derece zordur. Benzer analizler birtakım yazarlarda Mahkeme'nin temel ilkesi olan tamamlayıcılığın aşılması ve bağımsızlığının zarara uğratılması tedirginliğini uyandırmıştır. Netice olarak Statü'nn 17. maddesindeki tamamlayıcılık özelliğinin Konsey sevkleri söz konusu olduğunda aşıldığı kanaati hasıl olmuştur (El Zeidy, 2001, s.957).

Sonuç

Güvenlik Konseyi'nin sevki durumunda tamamlayıcılık ilkesinin uygulanmasının sınırları ile alakalı Statü'de açık bir ifade bulunmaması, ilkenin yorumlanmasında Mahkeme'ye ve Savcı'ya bir takdir yetkisi bıraktığı Őeklinde yorumlanabilir. Her ne kadar Konsey sevkleri bağlamında özel bir hukuki muamele beklenmiyor olsa da, bu takdir yetkisi bir tarafta uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması isteği diğer tarafta egemen devletlerin egemenlik haklarına hukuksuz müdahalede bulunma tehlikesi arasında son derece hassas ve zor iki hususu terazide dengelemeyi gerektirmektedir. Bu denge Savcı'nın rolünü ve öneminin arttırmaktadır.

Savcı kendisine sevk edilen durum hakkında yaptığı inceleme neticesinde dava veya konu olabilecek konuları filtreleyerek Mahkeme’den önce tamamlayıcılık ilkesini dikkate alan mercidir. Dolayısıyla da en ciddi suçları seçip Mahkeme önüne taşımak ve devletlerin birincil yargı yetkileri konusunda dikkatli bir yaklaşım benimsemekle Savcı Konsey kararları hakkında da kritik bir eleme yapabilecektir. Böylece Konsey’in politik nitelikli kararını hukuki bir zemine çekmesi mümkün hale gelir.

Ancak uluslararası toplumun son derece güçlü ve etkili bir aktörü olan Güvenlik Konseyi’nin ilgili devletin ulusal mahkemelerinin bir soruşturma veya kovuşturma yürütüyor olması halinde dahi ele aldığı durumu Mahkeme’ye sevk edebilmesi *de facto* olarak bir “yetersizlik” ya da “isteksizlik” kararı da verdiğine işaret edebilecektir. Daimi üyelerin kararın alınmasındaki siyasi etki ve baskı gücü göz önüne alındığında kararın alınması da, Savcı’nın otomatik olarak tamamlayıcılık kabulü de sürpriz olmayacaktır. Statü’ye taraf olmayan devlet vatandaşının yargılanması konusunda bir kabul edilebilirlik itirazında bulunsa dahi Güvenlik Konseyi’nin VII. Bölüm kapsamında aldığı kararın bağlayıcılığı itirazın etkisini baltalayabilir. Elbette Mahkeme’nin kabul edilebilirlik bakımından yapılan itirazı yerinde bulması da mümkündür. Ancak böyle bir kararı alması için de ikna edici ve sağlam dayanaklarının olması beklenir. Zira aksi durumda faillerin hiç yargılanmaması söz konusu olabileceğinden en temel amaç olan cezasızlığın önlenmesi maksadı akamete uğrayacaktır.

Neticede Güvenlik Konseyi’nin uluslararası toplum bakımından sahip olduğu gücü ile Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin bağımsızlığını koruması gereken bir uluslararası mahkeme olması göz önünde bulundurulduğunda, devletlerin egemen haklarının mümkün olabilen en az ölçüde müdahaleye konu olmasında tamamlayıcılık ilkesi dikkate değer bir denge unsuru ve vazgeçilmez temel bir ilkedir. Aksi halde sevk yoluyla Mahkeme’nin bağımsızlığına, devletlerin egemen haklarına, mağdur ve sanık haklarına riayet edilmesine yönelmiş bir olumsuz etkiden söz etmek kaçınılmazdır.

Referanslar

- Acer, Y., & Kaya, İ. (2019). *Uluslararası Hukuk* (10. bs). Seçkin.
- Archibong, J. E., & Lloyd, C. J. (2021). Long Road To Justice: Omar Al-Bashir And The Issue Of Heinous Crimes In Darfur. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, 2(25), ss.1-10.
- Arslanel, M. N., & Eryücel, E. (2013). Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü / The Transformation of the Concept of Sovereignty in the Process of Globalization. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), Art. 1. ss.23-36.
- Bozkurt, E., Kütükçü, M. A., & Poyraz, Y. (2009). *Devletler Hukuku*. Yetkin Yayınları.
- El Zeidy, M. M. (2001). The Principle Of Complementarity: A New Machinery To Implement International Criminal Law. *Mich. J. Int’l L.*, 23(4), ss.869-975.

- Erdal, S. (2010). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Ulus-Devlet Egemenliğine Etkisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fouladvand, S. (2014). Complementarity and Cultural Sensitivity: Decision-making by the International Criminal Court Prosecutor in the Darfur Situation. *International Criminal Law Review*, 14(6), ss.1028-1066.
- Fransson, C. (2004). *The principle of complementarity in the Rome Statute—Security Council Referrals-* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Lund Üniversitesi.
- Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*. Mülkiyeliler Birliği.
- Kuperman, A. J. (2013). NATO's Intervention in Libya: A Humanitarian Success? İçinde A. Hehir & R. Murray (Ed.), *Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*, Palgrave Macmillan UK. ss.191-221.
- Lentner, G. M. (2018). *The UN Security Council and the International Criminal Court: The referral mechanism in theory and practice*. Edward Elgar Publishing.
- Nsereko, D. D. N. (2004). Triggering the jurisdiction of the International Criminal Court. *African Human Rights Law Journal*, 4(2), ss.256-274.
- Policy Paper on Preliminary Examinations*. (2013). [Politika Belgesi]. Uluslararası Ceza Mahkemesi SAVcılık Bürosu. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-Policy_Paper_Preliminary_Examinations_2013-ENG.pdf
- Poyraz, Y., & Önen, Ö. V. (2019). Uluslararası Ceza Yargısının Gelişiminde Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 1(1), ss.187-222.
- Security Council Resolution 1970 (2011)-UNSCR. (2011, şubat 26). [https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1970%2520\(2011\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F1970%2520(2011)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False)
- Stahn, C. (2012). Libya, the International Criminal Court and complementarity: A test for 'shared responsibility'. *Journal of International Criminal Justice*, 10(2), ss.325-349.
- Summary of the Decision on the admissibility of the case against Mr Gaddafi*. (2014, Mayıs 21). International Criminal Court. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/pr911/Summary-of-the-Decision-on-the-admissibility-of-the-case-against-Mr-Gaddafi.pdf>
- Tezcan, D., Erdem, M. R., & Önok, R. M. (2017). *Uluslararası Ceza Hukuku* (4. bs). Seçkin.
- Töngür, A. R. (2005). *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku*. Seçkin Yayıncılık.
- United Nations Security Council Resolution 1593 (2005)*. (2005). <https://digitallibrary.un.org/record/544817#record-files-collapse-header>
- Verhoeven, S., Wouters, J., & Demeyere, B. (2008). The International Criminal Court's Office of the Prosecutor: Navigating between Independence and Accountability? *International Criminal Law Review*, 8(1-2), ss.273-317.
- Yang, L. (2005). On the Principle of Complementarity in the Rome Statute of the International Criminal Court. *Chinese Journal of International Law*, 4(1), ss.121-132.
- Zolo, D. (2020). *Victors' Justice: From Nuremberg to Baghdad*. Verso Books.